

KONFLIKT ROSYJSKO-UKRAIŃSKI A WYBRANE ASPEKTY RYZYKA DZIAŁALNOŚCI ROLNICZEJ W POLSCE¹

Emilia Grzegorzewska

Katedra Technologii i Przedsiębiorczości w Przemśle Drzewnym
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Kierownik katedry: prof. dr hab. inż. Piotr Beer

Słowa kluczowe: konflikt rosyjsko-ukraiński, rolnictwo, ryzyko międzynarodowe, handel zagraniczny

Key words: the Russia-Ukraine conflict, agriculture, international risk, foreign trade

S y n o p s i s. W opracowaniu podjęto tematykę wybranych aspektów ryzyka działalności rolniczej. Szczególną uwagę zwrócono na międzynarodowe ryzyko polityczne, zwłaszcza na zagrożenia wynikające z obecnego konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Zaprezentowano również dane statystyczne dotyczące handlu zagranicznego Polski produktami rolnymi z Rosją i Ukrainą.

WSTĘP

Ryzyko związane jest z podejmowaniem każdej działalności gospodarczej. Obok uniwersalnych, wspólnych dla większości biznesów źródeł ryzyka, takich jak ryzyko finansowe czy rynkowe, przedsiębiorstwa i gospodarstwa rolne są narażone na ryzyko wynikające ze specyfiki samej działalności rolniczej, która w znacznym stopniu związana jest z warunkami środowiska naturalnego, nad którymi człowiek nie ma kontroli [Kłoczko-Gajewska, Sulewski 2009, s. 141]. Do czynników wyróżniających działalność rolniczą zaliczyć można przede wszystkim: sezonowość produkcji, relatywnie długi cykl produkcyjny czy też znaczne przesunięcie w czasie ponoszonych nakładów i osiągniętych efektów. Ponadto szczególną uwagę zwraca się na uzależnienie wielkości produkcji od ograniczonych zasobów przyrody oraz czynników klimatycznych [Kierul 1986, s. 26-27, Klepacki 1999, s. 20-23, Olesen 2011, s. 97-98, Tubiello i in. 2007, s. 19866]. Ten ostatni aspekt jest z reguły poruszany w analizach dotyczących ryzyka w działalności rolniczej.

Na kondycję ekonomiczną polskiego rolnictwa ma także wpływ wymiana handlowa z zagranicą. W szczególności dotyczy to kluczowych importerów rodzimych produktów rolnych. Stosunki międzynarodowe z poszczególnymi krajami mogą mieć znaczenie dla ekonomicznych aspektów funkcjonowania producentów na polskim i zagranicznym rynku rolnym.

Celem artykułu jest ocena zagrożeń wynikających z konfliktu rosyjsko-ukraińskiego dla polskiego rolnictwa w kontekście wymiany handlowej artykułami rolno-spożywczymi z tymi krajami.

¹ Badania zostały zrealizowane w ramach projektu *Przewidywanie upadłości przedsiębiorstw rolnych* (nr N N112 38 14 70) finansowanego przez NCN.

METODYKA BADAŃ

Podstawowe źródło materiału badawczego stanowiły analizy prowadzone przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB (IERiGŻ-PIB), publikowane w raporcie pt. *Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi* [2009-2013]. Badaniami tendencji zmian wartości wymiany handlowej Polski z poszczególnymi krajami, ze szczególnym uwzględnieniem Rosji i Ukrainy objęto lata 2007-2013. Ponadto na podstawie danych statystycznych zawartych w *Roczniku statystycznym handlu zagranicznego* [2013] zaprezentowano miejsce Rosji i Ukrainy w rankingu największych odbiorców ważniejszych produktów rolnych w 2012 r.

RODZAJE RYZYKA W DZIAŁALNOŚCI ROLNICZEJ

Termin „ryzyko” pochodzi od włoskiego słowa „*riscare*”, które oznacza „odważyć się” [Bernstein 1997, s. XIX]. W języku potocznym termin ten kojarzony jest z miarą zagrożenia będącego skutkiem niezależnych od człowieka negatywnych zdarzeń o charakterze losowym [Serafin 2013, s. 46].

W literaturze przedmiotu prezentowanych jest wiele poglądów dotyczących klasyfikacji ryzyka. Większość autorów podejmujących problematykę ryzyka w działalności gospodarczej przedstawia odmienne typologie tego zjawiska. Przykładowo Tadeusz Kaczmarek [1999, s. 11] stwierdził, że ryzyko oznacza możliwość niepowodzenia, a w szczególności możliwość zaistnienia zdarzeń niezależnych od działającego podmiotu, których nie można dokładnie przewidzieć i nie można im w pełni zapobiec, a które przez zmniejszenie wyników użytecznych i/lub przez zwiększenie nakładów odbierają działaniu zupełnie lub częściowo cechę skuteczności, korzystności lub ekonomiczności. Z kolei Marian Krupa [2002, s. 55] zwraca uwagę na pozytywny aspekt ryzyka, podkreślając, że jest ono prawdopodobieństwem (potencjałem, możliwością) uzyskania sukcesu lub/i porażki (zysku lub/i straty) w wyniku podejmowania działań o charakterze gospodarczym.

Pierwsze analizy dotyczące wyróżnienia rodzajów ryzyka charakterystycznych dla działalności rolniczej podjęto w pierwszej połowie XX w. [m.in. Dummeier 1940]. Klasyfikacja zagrożeń występujących w rolnictwie została również przedstawiona przez Emanuela Berga [2005, s. 53], który wyróżnił ryzyko: produkcyjne, rynkowe, finansowe, osobowe, polityczne. Zdaniem E. Berga pierwsze z wyróżnionych ryzyk jest ściśle związane z problemem określenia wielkości plonów oraz wydajności produkcji rolniczej i zwierzęcej, wynikającej przede wszystkim ze zmiennych warunków pogodowych, a także z działalności szkodników i występowania różnych chorób. Dodatkowo ryzyko produkcyjne jest konsekwencją rosnących wymagań nabywców dotyczących jakości produktów rolnych. Z kolei źródeł ryzyka rynkowego, które szczególne znaczenie zyskało w wyniku liberalizacji rynków zbytu, można upatrywać w nieprzewidywalności zmian cen produktów rolnych i czynników produkcji rolniczej oraz fluktuacji wielkości popytu na artykuły rolne. W przypadku kolejnego rodzaju ryzyka szczególną uwagę zwraca się na zmiany w płynności finansowej przedsiębiorstw rolniczych oraz zmiany oprocentowania kredytów zaciąganych na bieżącą lub inwestycyjną działalność podmiotów gospodarczych funkcjonujących w rolnictwie. Ryzyko osobowe dotyczy przede wszystkim funkcjonowania indywidualnych gospodarstw rolnych, które są w szczególności narażone na zagrożenia wynikające z chorób czy wypadków śmiertelnych osób w nim pracujących. Ponadto na działalność tego

typu przedsiębiorstw istotnie wpływa różnorodność regulacji prawnych dotyczących ich opodatkowania czy subwencji, a nawet wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej (UE), które niekiedy ulegają nagłym zmianom w czasie [Berg 2005, s. 54].

W prezentowanych w literaturze przedmiotu klasyfikacjach ryzyka rolniczego z reguły podkreślano znaczenie ryzyka produkcyjnego. Zaakcentowano także wpływ czynników przyrodniczych na działalność rolniczą. Z kolei ryzyko polityczne zostało uwzględnione jedynie w typologii zaprezentowanej przez E. Berga. Należy jednak podkreślić, że każde przedsiębiorstwo niezależnie od sektora czy branży, w której działa, staje wobec wyzwań gospodarki determinowanej nie tylko czynnikami krajowymi, lecz również zagranicznymi. Dlatego na szczególną uwagę zasługuje międzynarodowe ryzyko polityczne wynikające z sytuacji ekonomicznej i stosunków gospodarczych zachodzących między danym krajem a jego partnerami zagranicznymi.

GENEZA KONFLIKTU ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEGO

Krym należy do terytorium Ukrainy od 1954 r. Po rozpadzie ZSRR Rosjanie zamieszkujący Krym zaczęli postulować ponowne przyłączenie go do Rosji, ale ukraińskie władze nie chciały się na to zgodzić. Udało się osiągnąć pewien kompromis – w 1991 r. Krym otrzymał status autonomicznej republiki, a Sewastopol wszedł w skład Ukrainy [*Dlaczego to...* 2.05.2014]. Teren ten obecnie jest zamieszkiwany przez społeczeństwo ukraińskie i rosyjskie, w związku z tym od dłuższego czasu był on kwestią sporną. Stosunki rosyjsko-ukraińskie skomplikowały się w lutym 2014 r. na skutek zapoczątkowanych demonstracji na Majdanie, a zdaniem niektórych komentatorów na Ukrainie, obecnie trwa wojna domowa. Destabilizacja Ukrainy oraz decyzje polityczne rządów Polski i innych krajów świata mogą mieć wpływ na gospodarkę całej UE. Dotyczy to również polskiego sektora rolnego, który prowadził dotychczas na dużą skalę wymianę z Rosją i Ukrainą.

POLSKI HANDEL ZAGRANICZNY PRODUKTAMI ROLNYMI Z ROSJĄ I UKRAINĄ

Według analiz prezentowanych przez IERiGŻ-PIB w latach 2007-2013 wartość polskiego eksportu artykułów rolno-spożywczych wzrosła ponaddwukrotnie – z 9,9 mld do prawie 20 mld euro, podczas gdy ich wartość importu zwiększyła się z 7,9 mld do 14,2 mld euro (tab. 1.). Oznacza to, że saldo bilansu handlowego na koniec analizowanego okresu wyniosło 5,8 mld euro. W całym okresie objętym analizą największym odbiorcą polskich produktów rolno-spożywczych były Niemcy. W 2007 r. udział tego kraju w łącznym eksporcie tego sektora wyniósł 25,4%, a na koniec analizowanego okresu nieznacznie się zmniejszył i kształtował się na poziomie 22,8%. Wysokie miejsca w tym rankingu od lat zajmują takie kraje, jak: Wielka Brytania, Czechy, Holandia i Włochy. W 2013 r. eksport do tych krajów stanowił odpowiednio: 7,5%, 6,0%, 5,2%, 5,2% łącznego eksportu sektora rolno-spożywczego.

Ważnym partnerem Polski w międzynarodowej wymianie handlowej artykułów rolno-spożywczych jest również Rosja. W analizowanym okresie wartość produktów badanego sektora wysłanych do tego kraju wzrosła z 4,5 mld do ponad 12,5 mld euro. Udział eksportu artykułów rolno-spożywczych do Rosji w eksporcie sektora rolnego ogółem zwiększył się

Tabela 1. Obroty handlu zagranicznego artykułami rolno-spożywczymi Polski z wybranymi krajami w latach 2007-2013

Wyszczególnienie	Handel zagraniczny [mln euro]							
	ogółem	Niemcy	Wielka Brytania	Czechy	Holandia	Włochy	Rosja	Ukraina
2007								
Eksport	9 942,5	2 525,1	736,2	632,2	582,7	499,6	454,4	250,0
Import	7 922,3	1 482,7	166,3	344,6	723,6	405,1	51,1	120,6
2008								
Eksport	11 421,6	2 810,0	806,7	738,6	700,1	533,3	486	422,2
Import	10 088,7	2 172,6	250,3	406,7	890,5	466,0	46,8	221,9
2009								
Eksport	11 277,6	2 561,9	771,4	752,2	685,4	578,0	561,5	311,2
Import	9 111,0	2 041,7	248,5	355,2	401,5	359,2	35,6	170,9
2010								
Eksport	13 507,2	3 081,4	942,7	848,8	764,1	766,3	751,7	353,9
Import	10 921,1	2 374,5	310,7	374,0	970,1	493,3	44,8	209,4
2011								
Eksport	15 522,5	3 457,4	1 044,1	1 022,7	858,3	781,1	805,3	352,9
Import	12 628,2	2 941,0	388,8	454,3	1 079,5	528,6	62,3	363,7
2012								
Eksport	17 891,3	3 920,2	1 326,8	1 116,2	981,8	878,7	1 051,3	498,3
Import	13 557,3	3 070,3	364,9	492,1	1 047,4	556,4	71,2	510,9
2013*								
Eksport	19 956,9	4 544,8	1 493,9	1 203,5	1 039,3	1 041,2	1 252,2	457,7
Import	14 219,0	3 169,7	400,0	446,6	1 155,0	560,6	89,8	350,1

* dane szacunkowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie [*Handel zagraniczny... 2009-2013*].

z 4,6% do 6,3%. Z kolei wartość tych produktów, które trafiły z rynku rosyjskiego do Polski, była znacznie mniejsza – według wstępnych danych w 2013 r. wyniosła 89,8 mln euro. Z prowadzonych analiz wynika, że od 2009 r. największe dodatnie saldo bilansu handlowego związanego z artykułami rolno-spożywczymi zanotowano w przypadku Rosji i Niemiec.

Z kolei znaczenie Ukrainy w międzynarodowej wymianie handlowej produktów sektora rolnego było mniejsze. Udział tego kraju w ich eksporcie zmniejszył się z 2,5% do 2,3%, natomiast w przypadku importu zanotowano tendencję odwrotną – wzrost z 1,5% do 2,4%.

Analizy statystyczne prowadzone przez GUS potwierdzają duże znaczenie Rosji w międzynarodowej wymianie handlowej polskiego rolnictwa (tab. 2.). W wielu przypadkach bowiem Rosja jest głównym odbiorcą rodzimych produktów rolnych, a relacje polityczne mogą wpływać na decyzje dotyczące makroekonomicznych aspektów działalności rolniczej.

Według danych Ministerstwa Finansów, w okresie od stycznia do maja 2013 r. z kraju wywieziono 799 tys. ton jabłek (o wartości 289 mln euro) względem 583 tys. ton w porównywalnym okresie 2012 r. Głównymi kierunkami wywozu jabłek z Polski były: Rosja (487 tys. ton), Białoruś (101 tys. ton), Ukraina (47 tys. ton) oraz Kazachstan (31 tys. ton). W 2012 r. na rosyjski rynek trafiły polskie jabłka i gruszki o wartości 952 663,3 tys. zł, co stanowiło 63,2% łącznej wartości eksportu tych owoców [*Rynek owoców 2013*, s. 2].

Tabela 2. Eksport wybranych polskich produktów rolniczych do Rosji w 2012 roku

Wyszczególnienie	Eksport [tys. zł]	Udział [%]	Miejsce w rankingu eksporterów
Jabłka i gruszki	952 663,3	63,2	1.
Sery i twarogi	296 305,5	12,8	2.
Mięso wieprzowe świeże lub mrożone	235 014,4	10,2	7.
Pomidory	151 597,0	46,4	1.
Warzywa zamrożone	148 066,6	15,4	1.
Mięso wołowe świeże lub mrożone	143 574,6	3,9	6.
Kapusta, kalafior, kalarepa	93 805,0	43,7	1.
Soki owocowe i warzywne	81 460,1	3,3	5.
Morele, wiśnie	75 198,6	30,5	2.
Truskawki, maliny, porzeczki, jagody	62 964,3	16,6	4.
Rośliny żywe i sadzonki	59 696,7	18,5	2.
Tłuszcz wieprzowy i drobiowy	51 846,4	16,9	2.
Podroby jadalne zwierzęce świeże schłodzone lub zamrożone	24 936,0	6,3	4.
Bydło żywe	22 434,4	5,6	7.
Drób żywy	22 388,9	11,1	3.
Owoce cytrusowe	21 060,0	8,8	3.
Winogrona świeże i suszone	18 079,6	20,9	2.
Żywe świnię	16 930,4	16,3	2.
Warzywa suszone	15 381,0	8,4	4.
Ogórki i korniszony	13 829,0	38,5	1.
Marchew, buraki, selery	11 716,6	22,1	1.
Soki i ekstrakty z roślin	5 611,7	11,6	2.
Kwiaty cięte	4 609,4	12,2	3.
Cebula i szalotka	4 507,3	3,4	5.
Ziemniaki	4 375,9	21,3	2.
Orzechy świeże laskowe, włoskie i migdały	2 784,8	7,4	2.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Rocznik statystyczny... 2013, s. 384-425].

więcej niż w styczniu 2013 r. Z powodu wykrycia na Litwie i w Polsce wirusa afrykańskiego pomoru świń (ASF) u dzików przy granicy z Białorusią w styczniu 2014 r. Rosja wprowadziła embargo na import wieprzowiny z UE. W efekcie w lutym 2014 r. polski eksport mięsa wieprzowego był o 14% mniejszy niż rok wcześniej. Całkowicie został wstrzymany wywóz mięsa wieprzowego do Unii Celnej Białorusi, Rosji i Kazachstanu. Zmniejszył się także wywóz na Ukrainę (o 89%), do Japonii

Na kolejnych miejscach pod względem udziału Rosji w polskim eksporcie produktów rolnych znalazły się: pomidory (46,4%), kapusta, kalafior i kalarepa (43,7%), ogórki i korniszony (38,5%), morele i wiśnie (30,5%). Warto zaznaczyć, że duże znaczenie dla międzynarodowej wymiany handlowej polskiego rolnictwa ma mięso wieprzowe oraz wołowe świeże lub mrożone. Wartość przeznaczona na rynek rosyjski mięsa wieprzowego wyniosła w 2012 r. 235 mln zł, co stanowiło 10,2% łącznego eksportu tego towaru. Z kolei wartość eksportu mięsa wołowego kształtowała się na poziomie 143,5 mln zł. Co prawda Rosja zajęła odpowiednio 6. i 7. miejsce wśród odbiorców mięsa wieprzowego i wołowego, jednak ograniczenie dostaw do tego kraju z reguły jest bardzo dotkliwe dla polskich producentów, ponieważ prowadzi do zwiększenia podaży krajowej i tym samym spadku cen tych gatunków mięsa na rynku wewnętrznym.

W styczniu 2014 r. z Polski wyeksportowano 56 tys. ton żywca, mięsa, tłuszczów i przetworów wieprzowych, o 12%

(o 41%), Korei Południowej (o 31%) i Chin (o 19%) [*Rynek mięsa* 2014, s. 1]. Szacuje się, że każdy dzień embargo oznacza stratę 10 mln zł dla polskich przedsiębiorców [www.wyborcza.biz, 30.04.2014]. Nadwyżka mięsa wieprzowego w Polsce prowadzi do obniżenia jego ceny i w konsekwencji do spadku opłacalności produkcji trzody chlewnej. Jak się okazuje, sytuacja ta wpływa nie tylko na polskie rolnictwo. Według danych szacunkowych, embargo na wieprzowinę spowodowało negatywne konsekwencje zarówno dla Polski, jak i całej UE. Według danych Komisji Europejskiej, w pierwszych dwóch miesiącach 2014 r. UE wyeksportowała na rynki krajów trzecich 438 tys. ton żywca, mięsa, podrobów i przetworów wieprzowych (w wadze produktu) – o 8,8% mniej niż w tym samym okresie 2013 r. Największy spadek wywozu dotyczył świeżego mięsa (-26%). Rosjanie sprowadzili prawie o 60% mniej unijnej wieprzowiny niż przed rokiem. W podobnym stopniu obniżyły również zakupy Ukraina i Białoruś [*Rynek mięsa...* 2014, s. 4].

Konflikt rosyjsko-ukraiński może również wpływać na wymianę handlową Polski z Ukrainą. W 2012 r. na Ukrainę trafiło mięso wieprzowe świeże lub mrożone za kwotę ponad 235 mln zł, co uplasowało ją na 5. miejscu wśród importerów polskiej wieprzowiny (tab. 3.).

Kraj ten zajął pierwszą pozycję pod względem wartości reeksportu owoców cytrusowych z polskiego rynku (170,9 mln zł), tłuszczu wieprzowego i drobiowego (127,9 mln zł). W tym okresie na Ukrainę trafiły jabłka i gruszki o wartości przekraczającej 120 mln zł, a także morele, wiśnie, brzoskwinie i śliwki za kwotę 99,7 mln zł. Z kolei w 2013 r. największe wpływy uzyskano ze sprzedaży świeżych owoców – 554,08 mln zł², w tym 146,92 mln zł ze sprzedaży owoców cytrusowych i 83 mln zł ze sprzedaży jabłek [Tereszczuk, Ambroziak 2014, s. 24].

Dla gospodarki polskiej oprócz międzynarodowej wymiany handlowej duże znaczenie mają wydatki zagranicznych konsumentów związane z małym ruchem granicznym. Szacunkowa wartość wydatków poniesionych w Polsce przez cudzoziemców przekraczających granicę z Rosją wyniosła w III kwartale 2013 r. 65,8 mln zł, z czego 18,1% wydatków zostało przeznaczonych na zakup mięsa i wyrobów mięsnych, 8,7% na produkty mleczarskie i tłuszcz jadalny, a na pozostałe towary żywnościowe – 14,3%. Z kolei wydatki na zakup towarów poniesione w Polsce przez społeczność ukraińską były

Tabela 3. Eksport wybranych produktów rolniczych na Ukrainę w 2012 roku

Wyszczególnienie	Eksport [tys. zł]	Udział [%]	Miejsce w rankingu eksporterów
Drób żywy	69 611,7	34,6	2.
Mięso wieprzowe świeże lub mrożone	235 014,4	7,4	5.
Podroby jadalne zwierzęce świeże, schłodzone lub zamrożone	31 795,3	8,0	3.
Tłuszcz wieprzowy i drobiowy	127 906,2	41,6	1.
Rośliny żywe i sadzonki	17 961,9	5,6	5.
Pomidory	40 244,1	12,3	2.
Owoce cytrusowe	170 945,0	71,6	1.
Winogrona świeże i mrożone	52 735,6	61,0	1.
Jabłka i gruszki	120 146,4	8,0	3.
Morele, wiśnie, brzoskwinie, śliwki	99 728,2	40,4	1.
Truskawki, maliny, porzeczki, jagody	71 331,5	18,8	2.

Źródło: jak w tab. 2.

² Dane podane w euro przeliczono na zł zgodnie ze średnim kursem NBP w 2013 r.

znacznie wyższe. Jednak w tym przypadku w strukturze wydatków produkty rolno-spożywcze miały mniejszy udział: 5,0% mięso i wyroby mięsne i 5,2% pozostałe towary żywnościowe [Badanie obrotu... 2013, s. 10-11].

PODSUMOWANIE

W badaniach dotyczących ryzyka sektora rolnego zwracano dotychczas szczególną uwagę na zagrożenia związane z produkcją rolniczą, zwłaszcza podkreślano znaczenie jej uzależnienia od warunków klimatyczno-przyrodniczych. Z reguły w analizach z tego obszaru pomijano wpływ ryzyka politycznego, w tym międzynarodowego na sytuację polskiego rolnictwa.

Z przeprowadzonych analiz danych statystycznych GUS wynika, że Rosja jest ważnym partnerem w wymianie handlowej produktami rolno-spożywczymi, w szczególności dotyczy to eksportu. Znaczna część wybranych artykułów rolnych trafia na rynek rosyjski i ukraiński. Jak pokazały doświadczenia początku 2014 r., stosunki polityczne między poszczególnymi krajami mogą wywierać znaczny wpływ na kondycję polskiego rolnictwa. Decyzje Rosji o utrzymaniu embarga na mięso wieprzowe powodują znaczne straty dla polskiego sektora rolnego. Sytuacja ta nie jest bezpośrednio związana z kryzysem rosyjsko-ukraińskim, ponieważ zakaz importu mięsa wieprzowego wprowadzono jeszcze przed wybuchem kryzysu. Jednak napięte stosunki polsko-rosyjskie nie sprzyjają poprawie tej sytuacji. Podobne wydarzenia mogą mieć miejsce w przypadku eksportu warzyw i owoców, w szczególności jabłek, które w większości trafiają na rynek rosyjski. Wynika z tego, że polscy eksporterzy muszą dywersyfikować kierunki eksportu produktów rolno-spożywczych.

LITERATURA

- Badanie obrotu towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w III kwartale 2013 roku*, www.stat.gov.pl, dostęp: 4.04.2014.
- Berg Emanuel, 2005: *Integriertes Risikomanagement: Notwendigkeit und Konzepte für die Landwirtschaft*, [w] *Agrarökonomie im Wandel. Tagungsband zum Fachkolloquium anlässlich des 80. Geburtstages von Prof. em. dr. h.c. Günter Steffén, J. Deitmer*.
- Bernstein Peter, 1997: *Przeciw bogom: Niezwykłe dzieje ryzyka*, Wydawnictwo WIG-Press, Warszawa. *Dlaczego to Krym jest punktem zapalnym?* http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15530777,Dlaczego_to_Krym_jest_punktem_zapalnym_To_trzeba.html#TRrelSST, dostęp: 2.05.2014.
- Dummeier Edwin, 1940: *Economics with Applications to Agriculture*, McGraw Hill Book Company, New York – London.
- Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi za lata 2009-2013*: W. Łopaciuk (red.), nr 29, 31, 33, 35, 37.
- Kaczmarek Tadeusz, 1999: *Zarządzanie ryzykiem handlowym i finansowym*, ODDK, Gdańsk.
- Kierul Zenon, 1986: *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstw rolniczych*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
- Klepacki Bogdan, 1999: *Ekonomika i organizacja rolnictwa*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Krupa Marian, 2002: *Ryzyko i niepewność w zarządzaniu firmą*, Wydawnictwo „Antykwa”, Kraków.
- Kłoczko-Gajewska Anna, Sulewski Piotr, 2009: *Postawy rolników według ryzyka oraz sposoby jego ograniczania*, „Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G”, t. 96, z. 1.
- Olesen Jorgen, 2011: *Impacts and adaptation of European crop production systems to climate change*, „European Journal Agronomy”, no. 34.
- Rocznik statystyczny handlu międzynarodowego w 2012 r.*, www.stat.gov.pl, dostęp: 28.04.2014.

- Rynek mięsa*, nr 3/2014, Biuro Analiz i Programowania ARR, http://www.arr.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=479&Itemid=426, dostęp: 30.04.2014.
- Rynek mięsa i drobiu*, nr 18/2014, Zespół Monitoringu Zagranicznych Rynków Rolnych, FAPA, 30.04.2014.
- Rynek owoców*, nr 3/2013, Biuro Analiz i Programowania ARR, dostęp: 30.04.2014.
- Serafin Ryszard, 2013: *Koncepcja systemu adaptacyjnego zarządzania ryzykiem w procesach produkcyjnych*, „Zarządzanie Przedsiębiorstwem”, nr 3.
- Tereszczuk Mirosława, Ambroziak Łukasz, 2014: *Dobry handel*, „Nowe Życie Gospodarcze”, nr 3/4.
- Tubiello Francesco, Soussana Jean-François, Howden Markn, 2007: *Crop and pasture response to climate change*, PNAS, vol. 104, December.
www.wyborcza.biz, dostęp: 30.04.2014.

Emilia Grzegorzewska

*THE RUSSIA-UKRAINE CONFLICT AND SELECTED ASPECTS OF RISK
IN AGRICULTURE IN POLAND*

Summary

In the paper some of the aspects of risk in the agriculture were described. Special attention was paid to the international political risk, particularly the threats from the present Russia-Ukraine conflict. Statistical data regarding Polish foreign trade in agricultural products with Russia and Ukraine, was also presented.

Adres do korespondencji:
Dr Emilia Grzegorzewska
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Technologii Drewna
ul. Nowoursynowska 159,02-776 Warszawa
e-mail: emilia_grzegorzewska@sggw.pl